

„МУЖ, ПОВАЖАНИЙ В НАРОДІ“

1991. - 12 жовт.

Ось що читаємо про відомого земляка в «Українській радянській енциклопедії», Київ, 1979 р., Головна редакція УРЕ, т. 4, стор. 270:

«Зизаній (Зизаній-Тустановський) Лаврентій Іванович (справжнє прізвище — Кукіль; рік народження невідомий, село Потедич, тепер Нестерівського району Львівської області — помер не пізніше 1634 року в місті Корець, тепер Ровенської області) — український педагог, поет, перекладач, церковний діяч. Викладав у братських школах, згодом був домашнім учителем у Білорусії та на Україні. Близько 1619 року прибув до Києва, де працював у Києво-Печерській друкарні як редактор і перекладач.

У 1696 році у Вільносі надруковано його «Граматикку словенську» й буквар «Наука к читанню», до якого додано церковнослов'янсько-український словник «Лексис» (1061 слово).

У 1627—1628 роках відвідав Москву, де надруковано «Катехізіс», у якому містилися й відомості природничо-наукового характеру, спроби раціоналістичного тлумачення деяких релігійних догматів. Церковна влада визнала «Катехізіс» єретичним.

У КОРЕЦЬ Лаврентій Зизаній прибув, уже будучи добре відомим у вченому світі України. До того часу він видав у Вільні 1596 року два твори: «Наука к читанню і розуменню письма словенского» (буквар) і «Граматика словенська». До букваря був доданий «Лексис, сыреч реченія, і вкратце собрані. І із словенського языка на простий руський діалект істолкований», тобто словник. Б. Д. Грінченко вважає цю роботу за початок української лексикографії. Необхідність її на той час пояснювався тим, що віруючі не могли добре розуміти церковнослов'янську мову, якою велася служба Бога у церквах. Лаврентій Зизаній відібрав 1061 слово і витлумачив їх живою народною мовою.

Відтоді минуло майже чотири століття і нині словник вражає свідченням того, наскільки близькою до сучасної української мови була мова наших далеких предків. Ось які відповідники знаходив Лаврентій Зизаній для багатьох церковнослов'янських слів: баня — лазня, благодать — ласка, благодетельство — добродійство, благоденствія — щастя, благолепіє — оздоба, бразда — борозна, брань — війна, баснь — казка, байка, благодарю — дякую, верига — пута, возбраняю — забороняю, враг — ворог, время — час, власть — влада, глаголю — мовлю, гордия — пиха, іго —

філохій придбав у торгівця стародруками і давніми рукописами Острозьку Біблію. Читаючи її, він помітив, що після останніх сторінок на семи картках було вплетено «Лексис» з тлумаченням словенських слів просто. Було тут 896 слів. Коли і ким створено цей «Лексис»? Архімандрит вважав, що він «чи не найдавніша спроба українського азбуковника». Але чи знав його Лаврентій Зизаній? Це загадка. Невідомий лексикограф, скажімо, шереклав «ад» як «пекло», тим часом Лаврентій Зизаній, мабуть, не знав цього слова, бо переклав «темність», «невідоме місце». Проте переклад слова «алілуя» майже тотожний; в Острозькій Біблії — «хвала живому богу», в Лаврентія Зизанія — «хвала богу», «приходить бог».

Як бачимо, уже на той час українська живомовна стихія мала величезний лексичний запас для висловлювання різних понять, у тому числі і «високих». Той же Михайло Возняк писав: «Багатою у наслідки стала боротьба живої народної мови з церковнослов'янською в XVI в., спеціально в другій половині того століття. Пособляв її реформаційний рух в українських та білоруських землях. Правда, піти слідом Лютера й увести чисту народну мову в переклад святого письма не зважився ні один український або білоруський перекладчик чи викладчик, але все-таки мові перекладів і пояснень, зроблено таку далеку ус-

цію народ проливав свою кров, — ні в ньому ні в його інтелігенції не було почуття свідомого націоналізму. Це передусім позначалося на питанні мови: народ говорив своєю мовою, любив свою пісню... але все, що з нього вибивалося у інтелігенцію, залишало свою мову, анітрохи не дорожачи нею. Школа українська не виховувала любов до рідної мови, цього могутнього елемента національності...» А навіть ті з освічених людей, які

не міняли мову, надавали перевагу, за висловом Михайла Драгоманова, «церковнослов'янсько-руському макаронізму». Тому повернення в письменстві до живої народної мови мало велике значення як національної окремішності.

Отже, як ми вже зазначили, у Корець Лаврентій Зизаній приїхав, маючи славу не просто «дидакала» (вчителя), а й вченого-мовознавця. Правда, князь Корецьких він привабив не цим, а релігійною освіченістю, проповідницьким талантом. 17 травня 1612 року «Іахим, кнежа Корецький, воеводич Волинський, Анна Ходкевичівна, кнежица Корецька, хочечи... жеби се хвала «ожія ширила і порядне отпавовала» в їх маєтностях, знайшли для цієї мети «чоловіка годного і побожного господина отця Лаврентія Зизанія Пустановського», дали йому церкву «замкову Корецькою соборною со всіми приходами тоє святоє церкве належачими... то єсть: сельце за местом Зарецьким с фоль-

того часу його проповідь на похоронах княгині Чорторійської. Є припущення, що на цьому похороні був і інший видатний діяч, який пізніше прославився своїм історико-релігійним твором «Палінодія», — Захарія Кописецький.

У корецький період Лаврентій Зизаній уже не повертався до мовознавчої праці. Він створив і 1627 року надрукував свою фундаментальну релігійну роботу «Великий катехізіс», у яку, зокрема, включив відомості «о кругах небесних, і о планітах, і о зодіах, і о затмені сонця, о грме і о молні, і о тресновені, і о шибені, і о Перуне, і о комітах, і о прочих звіздах». Поїхав з цим твором і листом київського митрополита Іова Борецького у Москву. Його з честю прийняли і цар, і патріарх. Рукопис твору автор передав патріархові Філарету, щоб одержати дозвіл на друкування. Спочатку викликала спротив московського духовенства мова Зизанійового катехізісу — з елементами української народної мови та полонізмами. Рукопис відредагували так, що сам автор ледь упізнав його. Але все-таки книгу надрукували. Здавалося б, автору можна було радіти. Тільки книга «жила» не довго — у ній знайшли ересь, бо автор стверджував: «Неотлучно было Божество от плоти, когда Христос пострадал... страдала плоть, страдало Божество», звинуватили в тому, що він посягнув на «єдиносуцність» Трійцю... За розпорядженням патріарха Філарета всі екземпляри книги було спалено. Корецький протопоп повернувся на Україну ні з чим. До речі, не солодко жилося і його братові Стефану Зизанію, який намілявся писати про мюжливність світів...

Говорячи про Лаврентія Зизанія, варто сказати, що на життєвих шляхах він не раз зустрічався з видатним українським письменником-полемістом Мелетієм (Максимом) Смотрицьким, сином першого ректора Острозької школи-академії Г. Д. Смотрицького. Три роки Зизаній навчав «по руську грамоті і по грець-

верига — пута, возоранню — забороняю, враг — ворог, время — час, власть — влада, глаголю — мовлю, гордия — пиха; іго — ярмо, обиліе — достаток, мечь — помста, папа — тато, победа — звиязство, юноша — парубок, молодець...

Тут варто згадати цікавий факт з історії українського словникарства, пов'язаний з одним із екземплярів Острозької Біблії, що його наводив дослідник наукових праць Лаврентія Зизанія відомий львівський учений Михайло Возняк. У 1879 році архімандрит Ам-

ся ні один український або білоруський перекладчик чи викладчик, але все-таки мові перекладів і пояснень, зроблено таку далеку уступку, що їх міг розуміти й «посполитий люд».

Знаємо з історії, що кінець XVI століття був часом, коли в умовах польської Речі Посполитої представники найбагатшої частини населення почали зраджувати свій народ, відступаючись від рідної мови. Письменниця Олена Пчілка так пояснювала ті події: «...у той час, як у війнах «за віру», за обрядову православну тради-

со всіми приходами тоє святое церкве належачими... то єсть: сельце за местом Зарецьким с фольварком, в том же сельцу ставочок і млынчок, к тому теж землю бортнюю Цуцатинськую, с польми, сеножатями, землю теж бортнюю против Княже над Царемом, землю теж бортнюю межі Бабина і Поддубець». Так записано у фундаційній грамоті Йоакима Корецького.

Як бачимо, князі гідно оцінили Лаврентія Зизанія. Він став у Корецькій церкві протопопом. Відомо з

розької школи-академії Г. Д. Смолницького. Три роки Зизаній навчав «польську грамоті і по грецьку» сина князя Соломирецького, але потім цей князь віддав свого нащадка «до науки латинської, до пана Максима Герасимовича Смолницького», який прибув у його маєток. А в 1628 році Лаврентій Зизаній був одним з авторів звинувачувального акту проти Мелетія Смолницького та його книги «Апология» на соборі в Києві.

Г. ДЕМ'ЯНЧУК.

Дем'янчук Г.

„Муж, поважний в народі“ // Жовтневі зорі. — 1991. — 12 жовт.

Про Лаврентія Зизанія-Тустановського, укр. педагога, поета, перекладача, церковного діяча, який у 1612-1619 роках проживав у Корці.